

Despre nuanță într-o epocă tentată de extreme

Gina PUICĂ

Polarizarea opiniilor, pe care utilizarea tot mai compulsivă a rețelelor sociale o favorizează, neliniștește de câțiva ani. Cu excepția celor înregimentați politic (mai mult sau mai puțin oficial), a militanților îndârjiți în afirmarea propriei viziuni, numeroși sunt cei care resimt astăzi, mai peste tot în lume, un puternic „sentiment de opresiune”. Tocmai despre acest „sentiment de opresiune” a scris Jean Birnbaum, jurnalist și eseist francez, director al suplimentului *Le Monde des livres*, în volumul *Le courage de la nuance* (Curajul nuanței), apărut la editura Seuil (Paris) în 2021.

Pentru a face posibilă ieșirea din bulele ideologice ale prezentului, din sărăcia spirituală a viziunii militante, autorul eseului menționat se îndreaptă către câțiva scriitori dintr-un trecut nu prea îndepărtat, care au excelat în „eroismul măsurii” (p. 17) și au refuzat „vitricificarea ideologică” (p. 15): Albert Camus, George Orwell, Hannah Arendt, Raymond Aron, Georges Bernanos, Germaine Tillon, Roland Barthes.

Jean Birnbaum remarcă rolul prețios pe care îl joacă experiența sensibilă în traiectoria unui intelectual, experiență ale cărei efecte sunt foarte vizibile în cazul lui Camus, cel care critica „raționalismul fără nuanțe” și era preocupat să nu devină victimă a „idealismelor prefabricate”, adică, în chiar termenii marelui scriitor francez, a „optimismelor la comandă”. Autorul eseului aici recenzat citează și aceste cuvinte dintr-o scrisoare a lui Camus adresată fostului său profesor, Jean Grenier: „(...) voi refuza mereu să pun între viață și om un volum al Capitalului” (p. 26). Această poziție îl va ține pe Camus departe de agitațiile altor intelectuali progresiști din generația sa și nu numai, care, în încercarea lor de a pune semnul egalității între realitatea socială și teoriile pe care le susțineau și în refuzul lor de a admite că dreptatea s-ar putea afla din când în când în tabăra adversarilor, rămâneau orbi în fața complexității existenței umane și a societății.

În anumite perioade, de zgomot și dezbinare (cum a fost perioada de după cel de-al doilea război mondial, dar și prezentul nostru), a fi un intelectual curajos înseamnă uneori a ști să taci. Gândindu-se în primul rând la vremurile actuale, Jean Birnbaum, care se exprimă foarte rar pe rețelele sociale, scrie: „(...) etica măsurii este o etică a tăcerii” (p. 29).

Dar, desigur, nu tăcerea, ci cuvintele sunt cele care îl preocupă cel mai mult pe Jean Birnbaum în eseul *Le courage de la nuance*. „Pentru a exista, nuanța are nevoie de o limbă liberă.” (p. 31). Or, mult prea adesea, cuvintele sunt corupte de diverși impostori și de ideologi radicalizați. Cuvinte care ar trebui să evolueze liber sunt fixate în sloganuri tocite, dar asurzitoare, ce nu țin cont de realitate. „Banalitatea răului” (Hannah Arendt) este consecința banalității discursului. Eichmann – scria Arendt, citată de Birnbaum -, era „incapabil să scrie o frază care să nu fi fost un clișeu” (p. 57), adică era incapabil să scrie o frază gândită și asumată personal.

Desigur, nu oricine e un intelectual. Problema este însă că mulți intelectuali se rezumă la a-și încarna statutul doar prin erudiție, prin acumulare de cunoștințe. În opoziție cu aceștia și atenți la efectele nefaste ale culturii fără conștiință, s-au situat Georges Bernanos, Hannah Arendt, Raymond Aron și toți ceilalți prezenți în volumul lui Birnbaum. Integri, detestând ipocrizia, lucizi până la suferință, punând orice adevăr dogmatic sub semnul îndoielii, aceștia au salvat figura intelectualului, neaderând la grupul partizanilor „delegați la propagandă” (p. 73 - formula îi aparține lui Raymon Aron).

Și ajungem negreșit la adevăr, la „adevărul sentimentelor” și la „justețea ideilor” (p. 95) – despre care scrie autorul eseului prin prisma lui George Orwell –, imposibil de găsit în

„adunările gregare”, „efectele de turmă”, „agitațiile sălbatice” (p. 112), care o oripilau pe Germaine Tillon.

Ultimul capitol al cărții îi este consacrat lui Roland Barthes, cel care considera literatura „stăpâna (sau maestra) nuanțelor” și avea ca deviză în viață: „să încercăm să trăim după nuanțele pe care le învățăm din literatură” (citată de Birnbaum, p. 117). Autorul eseului *Le courage de la nuance* continuă pe aceeași linie: „Literatura este cea mai aptă să subvertească logicile binare; doar ea poate dejuca raționamentele maniheiste ce împart omenirea între amici și inamici; într-un cuvânt, literatura este păstrătoarea pluralității infinite ce ne definește condiția.” (p. 114)

Volumul *Le courage de la nuance* însuși constituie un elogiu adresat unui anumit gen de scriere – eseul – și puterii acestuia de iradiere, dată de situarea sa la granița dintre ficțiune și filozofie, dintre jocul cu cuvintele și gândirea filozofică. Cert e că eseul lui Birnbaum este un balsam pentru toți cei lucizi și de bună credință, pentru toți cei care nu se pliază pe adevărurile dogmatice, care nu adoptă puncte de vedere doar pentru că sunt acceptate de elite, care nu se tem de confruntarea cu propriile contradicții, care sunt capabili să vadă bârna din propriul ochi și care au știut să extragă învățăminte din durerile propriei vieți.

Notă: recenzie apărută în *Bucovina literară* și în *iDEBATE.substack.com*